

ΤΟ ΕΠΙΚΑΙΡΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ ΓΙΑ ΤΙΣ ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΓΕΩΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ

Ηλίας Δ. Μογλενίδης*

Υποψήφιος Διδάκτωρ Α.Π.Θ.,
Διευθυντής Βιβλιοθήκης και Ιστορικού Αρχείου ΙΕΘ.Π.,
Ελλάδα, Θεσσαλονίκη

Περίληψη:

Ο Ισαπόστολος Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός αποτελεί μια σπουδαία και λαμπρά συνάμα πνευματική προσωπικότητα του Ελληνοορθόξου Γένους. Το ιστορικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο γεννήθηκε και μεγαλούργησε, ο Κοσμάς, ήταν δύσκολο και περιπετειώδες. Ο Νεομάρτυρας Πατροκοσμάς είχε να αντιμετωπίσει το δύσκολο κύμα των Εξισλαμισμών. Καθημερινά οι υπόδουλοι Έλληνες εξωμούσαν, μεταστρεφόμενοι από την Ορθοδοξία στο Ισλάμ. Ο Διδάχος Κοσμάς, μετά τις εγκύκλιες σπουδές στην Αθωνιάδα Σχολή και την μοναχική πολιτεία στην Ιερά Μονή Φιλοθέου του Αγίου Όρους, προετοιμάστηκε κατάλληλα και έλαβε την μεγάλη απόφαση για το ευλογημένο έργο του επανευαγγελισμού του λαού του Θεού. Μετά από την κανονική άδεια και την ευλογία του εκάστοτε Οικουμενικού Πατριάρχη πραγματοποιήσε Ιεραποστολικές Περιοδείες στη Χερσόνησο του Αίμου. Ο Εθνεγέρτης Άγιος δεν παρέλειψε το εθνικό και θρησκευτικό κήρυγμα και την ίδρυση σχολείων.

Επιπλέον, απαγόρευσε τη βλαχική γλώσσα και σύστησε στους κατοίκους των διαφόρων οικισμών να ομιλούν την ελληνική γλώσσα. Το έργο του Χριστολάτρη Πατροκοσμά ήταν ενωτικό, αφού απομάκρυνε τις ελληνίδες από τα παλάτια των Πασάδων. Προστάτευσε τους Χριστιανούς από τους εξισλαμισμούς και τις εξωμώσεις. Σύστησε στους Έλληνες πλουσίους να αγοράσουν πάμπολλες κολυμβήθρες, ώστε να βαπτίζονται τα παιδιά των υπόδουλων Ελλήνων. Επέδειξε ενδιαφέρον και αγάπη στα ορφανά παιδιά των χριστιανικών οικογενειών. Ίδρυσε σχολεία σε όλη την Ελληνική Επικράτεια. Εργάστηκε για την ελεύθερη λατρεία, μεταφέροντας τα παζάρια της Κυριακής την ημέρα του Σάββατου. Το επίκαιρο μήνυμα του Αγίου Κοσμά του Αίτωλου για τις γεωπολιτικές και γεωεκκλησιαστικές εξελίξεις στη Χερσόνησο του Αίμου είναι «Ψυχή και Χριστός». Να πορευθούμε αφυπνισμένοι και ενωμένοι στις δύσκολες καθημερινές καταστάσεις.

Article info:

Received: July 17, 2021

Correction: August 5, 2021

Accepted: August 27, 2021

Λέξεις Κλειδιά:

Κοσμάς ο Αιτωλός,
Ελληνοορθόδοξο Γένος,
Ελληνική γλώσσα,
υπόδουλοι,
εξισλαμισμοί,
εξωμώσεις,
Ορθοδοξία,
Ισλάμ,
Ιεραποστολικές Περιοδείες,
εθνικό και θρησκευτικό κήρυγμα,
σχολεία,
βλαχική γλώσσα,
παζάρια,
ελεύθερη λατρεία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το σεμνό «Ιερό Πρόσωπο», του οποίου το πολυσχιδές πνευματικό πορτρέτο θα παρουσιάσουμε στην παρούσα δημοσίευση, δεν είναι άλλο από τον ηρωικό και φωτισμένο Ισαπόστολο και Νεομάρτυρα Άγιο Κοσμά¹ τον Αιτωλό,² ο οποίος άλλαξε το ρου της Εκκλησιαστικής και Εθνικής Ιστορίας του Γένους των Ελλήνων. Αποτελεί φαινόμενο σπάνιο, ίσως μοναδικό, στην ιστορία του Νέου Ελληνισμού.³ Να εστιάσουμε, δε, στο γεγονός, ότι ο Πατροκοσμάς⁴ ονομάστηκε «Πρίγκηψ των Νεομαρτύρων».⁵

Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός στο ιστορικό, γεωπολιτικό και γεωεκκλησιαστικό πλαίσιο της εποχής του

Το μεγαλειώδες έργο του Χριστολάτρη Αγίου Κοσμά του Αιτωλού⁶ θα εκτιμηθεί, αν προηγουμένως γνωρίσουμε τα ιστορικά πλαίσια μέσα στα οποία έδρασε. Η δύσκολη και μυστηριώδης κατάσταση της εποχής εκείνης, η οποία περιέχει πάμπολλες ομοιότητες με την σημερινή, εξίσου απροσάρμοστη και απαιτητική εποχή, περιγράφεται παρακάτω: «Όταν εγεννήθη ο Άγιος Κοσμάς, η κατάσταση είχε λάβει ακόμη μεγαλύτερας διαστάσεις. Ποικίλοι καταπιέσεις επεβαλλοντο επι των Χριστιανών: κεφαλικός φόρος, αρπαγαί, λεηλασίες, αιχμαλωσίες, ερημώσεις και βίαιοι εξισλαμισμοί. Ό, τι άφηναν οι Τούρκοι το συνεπλήρωνον άτακται ληστρικά συμμορία, με αποτέλεσμα να μην δύναται κανείς να συναντήσει εις την ύπαιθρον ούτε ιερείς, ούτε Εκκλησίας εν λειτουργία, ούτε Σχολεία, ούτε διδασκάλους, ούτε ανθρώπους με χαράν εις το πρόσωπον, αυτά δε τα ανήπια απέθνησκον ως και πρότερον αβάπτιστα και οι νεκροί εθάπτοντο άνευ νεκρωσίμου ακολουθίας».⁷

Να αναφέρουμε, ότι ο Μητροπολίτης Φλωρίνης Αυγουστίνος Καντιώτης, αναφέρει: «ο εξισλαμισμός έκαμεν θραύσιν πρό πάντων στην Αλβανία, εις τήν οποίαν ο αριθμός των χριστιανών απο 550 χιλιάδας κατήλθεν εις τον αριθμό των 50 χιλιάδων».⁸ κατά δέ τό τέλος του 18^{ου} αιώνας,⁹ ενεφανίσθη εις τό προσκήνιο της ιστορίας αγριώτατον θηρίον, ο Σουλτάνος Μουσταφάς ο Δ΄, όστις συνέλαβεν τό σατανικόν σχέδιον νά ενεργήση μετοικεσίαν Βαβυλώνος, όλους δηλαδή τούς χριστιανούς της Ελλάδος νά τούς μεταφέρει εις τά βάθη της Ασίας, εις τήν Μεσοποταμίαν, εις δέ τήν Ελλάδα νά εγκαταστήση αγρίας φυλάς, όπως Αβασγούς (πρόκειται για μια Βορειοδυτική Καυκάσια εθνότητα, η οποία

1 Μογλενίδης 2011, 48-51. Μογλενίδης 2013, 65-73. Μογλενίδης 2015, 299-310. Μογλενίδης 2018, α, 1-24. http://www.pemptousia.gr/vivliothiki/moglenidis_book/mobile/index.html (Ημ. ανάκτησης: 24 Αυγούστου 2018). Μογλενίδης 2019, 35-125.

2 Μητρ. Αιτωλίας και Ακαρνανίας κ. Κοσμάς 2014, 7-21. «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, 230 χρόνια από την Κοίμησή Του (1779-2009) 2010, 8-272. Σαρδελής 1968, 1-176. Παπανικολάου 2014, 5-145. Συντηγιάς 1979. Καλκάνης, 11-206. Βρέλλης 1980. Πάσχος 1985. Σαρδελής 2000, 250. Επισκ. Διον. Ψαριανός, Μητρ. Σερβίων και Κοζάνης 2000, 111. Σάκκος 1996, 39. «Το Άγιον Όρος και η Παιδεία του Γένους μας», *Ελληνορθόδοξη Πορεία* 2008, 285. Μητρ. Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης Ανδρέας 2005, 20. Παλλής 1988, 517.

3 Κουτσιαύτης 2004, 424.

4 Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου 2020, 7-227.

5 Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας 2009, 261. *Συναξάρι Νεομαρτύρων, Βίος του Αγίου Ιερομάρτυρος Κοσμά του Αιτωλού*, χ.χρ. 731.

6 Σταματόπουλος 2018, 27-36.

7 Μον. Μαξ. Ιβηρίτης 2007, 110 και 112-113. Μύρου 2019, 29. Μογλενίδης 2013, 66. Μογλενίδης 2015, 301. Μογλενίδης 2019, 43-44.

8 Μύρου 2019, 18.

9 Χατζηγεφραιμίδης 2010, 74-82.

κατοικεί κυρίως στη σημερινή Αμπχαζία που βρίσκεται κοντά στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας), Κιρκασίους (πρόκειται για μια Βόρεια Καυκάσια εθνότητα που κατοικεί κοντά στη βορειοανατολική ακτή της Μαύρης Θάλασσας) και Κούρδους».¹⁰

Οι «Ιεραποστολικές Περιοδείες» του Πατροσμά στην Χερσόνησο του Αΐμου

Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός περιόδευσε ολόκληρη της Ρωμιοσύνη. Ο περίφημος Κληρικός Κονοφάος αναγράφει επιλέξει: «Εάν ο ενάρετος, ο ιεροδιδάσκαλος Εθνοιερομάρτυς Κοσμάς, ο αληθής ομολογητής και μάρτυς δεν ανεφαίνετο τω τότε καιρώ κατ' εκείνα τα μέρη, ουδείς θα ευρίσκετο χριστιανός Έλλην εις εκείνα τα απόκεντρα και απόμονα».¹¹ Αποτελεί αξιοσημείωτο να αναφέρουμε, ότι ο Πατροκοσμάς ονομάστηκε, «Ο Καρπός και ο Ιεροκήρυκας¹² της Ρωμιοσύνης»,¹³ στη Χερσόνησο του Αΐμου. Το Πρωτόθρονο Σεπτό Ιερό Κέντρο της Ορθοδοξίας, με ειδική Συνοδική Απόφαση, διόρισε τον Εθναπόστολο Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό, «Γενικόν Αποστολικόν Ιεροκήρυκα της Ανατολικής Εκκλησίας».¹⁴

Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, αναφέρει στο Νέο Μαρτυρολόγιό του, περί του Αγίου Κοσμά, επιλέξει: «ήτο εφοδιασμένος με την Πατριαρχικήν «έγγραφον» άδειαν.¹⁵ Έτσι, ο Εθνεγέρτης Πατροκοσμάς επέλεξε το συγκεκριμένο αποστολικό τρόπο εργασίας, υπακούοντας στις εντολές, αλλά και στο ευρύτερο σχέδιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου.¹⁶ Και ιδού, «Εξήλθεν ο σπείρων του σπείρει τον σπόρον».¹⁷ Έτσι, με πνευματικό όπλο τον Τίμιο Σταυρό και με μόνη συνοδεία το ιερό ράσο, το ραβδί του, ένα καλογερικό δισακκίδιον (τορβά) και ένα σκαμνί, θέλοντας να υψώσε κέρας χριστιανών Ορθοδόξων, ετέθη «επί το άροτρον», σταθερώς, του Γεωργίου της Χερσονήσου του Αΐμου.

Έτσι, στο τέλος του έτους 1759,¹⁸ κατέφθασε στην Βασιλεύουσα Κωνσταντινούπολη. Κατά την πρώτη «Ιεραποστολική Περιοδεία», το έτος 1760,¹⁹ έλαβε την κανονική άδεια και την ευλογία από τον από Φιλιππουπόλεως Οικουμενικό Πατριάρχη Σεραφείμ Β' (1757-1761),²⁰ τον εκ Δελβίνου της Ηπείρου,²¹ ορμώμενο. Το 1760,²² ο ιεραπόστολος Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, ήτο σε ηλικία, ήδη, σαράντα έξι ετών²³. Ο Άγιος, αναγράφει τα εξής: «Αναχωρών από την πατρίδα μου πρό πενήντα ετών, επεριπάτησα τόπους πολλούς, κάστρα, χώρας καί χωριά, καί μάλιστα εις τήν Κωνσταντινούπολιν».²⁴ Έτσι, επισκέφτηκε, πρωτίστως, τα προάστια, αλλά και τις ως τότε άγνωστες του εκκλησίες και τα χωριά της **Κωνσταντινούπολης**.²⁵ Εν συνεχεία, η διέλευσή του μνημονεύεται από την **Αδριανούπολη**.²⁶ Εκεί, διέμεινε στο Φιλοθεϊτικό Μετόχι.

10 Καντιώτης 2013, 33. Μύρου 2019, 29.

11 Κονοφάος 1881, 66-67. Βοβολίνης (2002), 70. Ουτσίου 2009, 80-81. Αυγουστίνου 2015, 290.

12 Καντιώτης 2011, 71

13 Κούρκουλας 1971, 68.

14 Μολοσσός 1904, 616. Παντούλας, 2. Ουτσίου 2009, 47.

15 Νικόδ. Αγιορείτης 1961, 202.

16 Σαρδελής 1974, 239.

17 Λουκ. 8, 5., Διδαχή Δ'. Χαλκίτης 2002, 166 και 187.

18 Ξανθοπούλου – Κυριάκου 1984, 17. Μιχαλόπουλος 2011, 24.

19 Χρήστου 2003, 299.

20 Ξανθοπούλου – Κυριάκου 1984, 17.

21 Γεδεών 1996, 775. Μαμασούλα 2003, 29.

22 Παπάζογλου 2012, 99.

23 Παπάζογλου 2012, 99. Ουτσίου 2009, 21.

24 Μαμασούλα 2011, 17. Παπάζογλου 2012, 99. Μιχαλόπουλος 2011, 28.

25 Νικόδ. Αγιορείτης 1961, 202. Ουτσίου 2009, 46. Τριανταφύλλου 2006, 29. Μιχαλόπουλος 2011, 25.

26 Σαρδελής 1974, 93.

Πέρασε και από την **Θράκη**.²⁷ Συγκεκριμένα, διέσχισε τους οικισμούς του **Βορείου Έβρου**.²⁸ Συνεχίζοντας την πορεία του επισκέφτηκε μέσα από τους διάφορους οικισμούς **Καστανιές (Τσιρέ κιοϊ), Ρύζια (Νταουτζιάρα), Αμμόβουνο (Σαμόν κιοϊ), Μικρή Δοξιπάρα (Τουρκουντουγάντζια), Χελιδόνα (Χαλβατζί κιοϊ)**.²⁹ Εκεί κατόπιν αδείας του Μπέη Χελιδόνας, μίλησε στους Χριστιανούς κατοίκους **Δοξιπάρας και Δόξας (Μεγάλης Τραύας)**.³⁰ Στην Χελιδόνα υπήρχε Τέμενος. Οι περισσότεροι κάτοικοι ήσαν Μουσουλμάνοι, στο θρήσκευμα. Ο Άγιος, για να μην προκαλέσει τους Μουσουλμάνους, αφού έλαβε την άδεια από τον τοπικό Χότζα. Στη συνέχεια, πραγματοποίησε το κήρυγμά του στον χώρο, όπου βρίσκεται το σημερινό **Ιερό Παρεκκλήσιο του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού Χελιδόνας**.³¹ Έπειτα, έστησε και ένα σταυρό πριν αρχίσει το κήρυγμά του, ο οποίος φυλάσσεται μέχρι και σήμερα. Να σημειώσουμε, ότι ανάμεσα στην **Χελιδόνα** και την **Δοξιπάρα** έχει κτισθεί πέτρινο παρεκκλήσιο σε ανάμνηση της διέλευσης του Αγίου Κοσμά από την περιοχή. Στην θέση του σταυρού είχε κτισθεί ένα προσκυνητάρι. Στη συνέχεια, η αγάπη και η ευλάβεια των κατοίκων της περιοχής, ανήγειραν **Ιερό Παρεκκλήσιο προς τιμή του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού**, μεταξύ των ετών 1990-2000.³² Τέλος, επισκέφτηκε την **Μακεδονία**.³³

Έπειτα, μετά από μεγάλη οδοιπορία έφτασε στην περιοχή της **Βιζύης**.³⁴ Η εν λόγω περιοχή αποτελεί τη σημερινή τοποθεσία των 40 Εκκλησιών (Κιρκλάρελι), της Ανατολικής Θράκης, η οποία βρίσκεται ανατολικά της Αδριανούπολης παρά την Μαύρη Θάλασσα. Κατόπιν συνεννοήσεως με τον Ηγούμενο κείμενης Ιεράς Μονής εκπαιδεύει κληρικούς και διδασκάλους, ώστε να περιοδεύσουν σε δέκα χωριά και να μεταλαμπαδεύσουν στους ανθρώπους την γνώση.³⁵ Εν κατακλείδι, διήλθε από την **Ανατολική Ρωμυλία και τη Δυτική Θράκη**.³⁶ Τέλος, μέσω της κωμοπόλεως **Λίτιτσα**³⁷ (**Ορτά κιοϊ**)-(σημερινό **Ιβαϊλοβγκραντ**), της **Βορείου Θράκης**, πέρασε στην **Βουλγαρία**. Ο εν λόγω οικισμός, ο οποίος υπήρξε και έδρα Επισκόπου, στην σημερινή του μορφή δημιουργήθηκε στα τέλη του 16^{ου} με αρχές του 17^{ου} αιώνα από Έλληνες Ηπειρώτες κτίστες και λατόμους, που εγκαταστάθηκαν εκεί για την κατασκευή του τεμένους του Σελίμ Β΄, της Αδριανούπολης. Συγκεκριμένα, πέρασε, ως ταπεινός προσκυνητής, από την «Αγία Λαύρα της Θράκης», τουτέστιν, την **Ιερά Μονή των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης**,³⁸ η οποία βρίσκεται στα νότια της πόλης. Τέλος, διέσχισε δέ την κοιλάδα της Φιλιππούπολης με προορισμό τα τότε τουρκόφωνα χωριά της **Δράμας**.³⁹ Έτσι, επισκέφτηκε την περιοχή της **Καβάλας**,⁴⁰ καταφθάνοντας στην **Ανατολική Μακεδονία**.⁴¹

27 Μ. Μαρμασούλα 2011, 29.

28 Μογλενίδης 2013, 71. Μογλενίδης 2015, 307.

29 Σαρδελής 1974, 93

30 Σαρδελής 1974, 93.

31 Μογλενίδης 2013, 72. Μογλενίδης 2015, 307.

32 Μογλενίδης 2013, 72. Μογλενίδης 2015, 307.

33 Μογλενίδης 2019, 35-125.

34 Σαρδελής 1974, 93.

35 Σαρδελής 1974, 93-96.

36 Σαρδελής 1970, 5-6.

37 Σαρδελής 1974, 93.

38 Σαρδελής 1974, 93.

39 Μογλενίδης 2013, 72. Μογλενίδης 2015, 307.

40 Μογλενίδης 2019, 35-125.

41 Μογλενίδης 2019, 35-125.

Κατά τη δεύτερη του περιοδεία, ο Κοσμάς, το έτος 1763,⁴² αφού έλαβε, από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Σαμουήλ Β΄ τον Χαντζερή (1763-1768 και 1773-1774),⁴³ την ανανέωση της κανονικής του αδείας ομού μετά της πολύτιμης ευλογίας, ξεκίνησε την περιοδεία του από τα προάστια της **Κωνσταντινούπολης**.⁴⁴ Συγκεκριμένα επισκέφτηκε την **Σηλυβρία**⁴⁵ της Ανατολικής Θράκης στην ακτή της Προποντίδος. Στη συνέχεια, πέρασε από τα σημερινά εκκλησιαστικά όρια της Ιεράς Μητροπόλεως Ηρακλείας. Έπειτα, διέσχισε τον ποταμό Έβρο από την γέφυρα των Πετράδων του Διδυμοτείχου. Επισκέφτηκε τους οικισμούς του **Βορείου Έβρου**.⁴⁶ Δια της ευθείας οδού (η παλαιά επαρχιακή οδός Χελιδόνας-Παλιουρίου), αναπαύθηκε, για ορισμένο διάστημα, στην **Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου Δαδιάς Σουφλίου**.⁴⁷ Διασχίζοντας την Γκίμπρενα (Βουνό της Δαδιάς), πέρασε στην **Κομοτηνή**,⁴⁸ όπου και δίδαξε τοχριστεπώνυμο πλήρωμα. Έπειτα, μέσω της Εγνατίας οδού συνέχισε στα Ελληνόφωνα χωριά της **Ξάνθης**,⁴⁹ όπου και δίδαξε τον φιλόχριστο λαό του Θεού. Έτσι, κατέφθασε στην **Θράκη**.⁵⁰ Τα πρώτα του λόγια ανέπαυσαν τις ανήσυχες ψυχές των ραγιαδων της Θράκης.⁵¹ Τέλος, μετά από μια εκτενή ιεραποστολική περιοδεία στην Ελληνική Επικράτεια, επισκέφτηκε την **Ήπειρο**.⁵²

Στα 1775,⁵³ εντοπίζουμε την τρίτη, κατά σειρά, περιοδεία του Πατροκοσμά. Ο Κοσμάς κατέφθασε στην Κωνσταντινούπολη. Στη συνέχεια, συναντήθηκε με τον νεοεκλεγέντα Οικουμενικό Πατριάρχη Σωφρόνιο Β΄ (1774-1780),⁵⁴ όπου έλαβε την αντίστοιχη κανονική άδεια και την σχετική ευλογία. Η πρόταση προς τον Σουλτάνο Μουσταφά Γ΄, για την αποστολή του Αγίου Κοσμά προς τους Έλληνες έγινε από τον Πατριάρχη Σωφρόνιο και τον Αλέξανδρο Υψηλάντη». ⁵⁵ Στην τρίτη του περιοδεία, ο λαϊκός αναγεννητής Πατροκοσμάς, κατά τα έτη 1775 έως 1777,⁵⁶ ξεκίνησε από την **Κωνσταντινούπολη**.⁵⁷ Στη συνέχεια, αφού περιηγήθηκε στην Ελληνική Επικράτεια, μέσω της **Μακεδονίας**⁵⁸ και της **Ηπείρου**⁵⁹, κατέφθασε στη **Βόρεια Ήπειρο**,⁶⁰ την οποία και επισκέφτηκε απ' άκρου εις άκρον. Η διέλευσή του μνημονεύεται από την **Κόριτζα (Κορυτσά)**.⁶¹ Εκεί, εδίδαξε. Επιπλέον, «προφήτευσε το θάνατο του παιδιού μιάς γυναίκας». ⁶²

42 Παπάζογλου 2012, 101.

43 Γεδεών 1996, 776. Ουτσίου 2009, 53. Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Ιερός Ναός Αγίου Θεράποντος Κάτω Τούμπας 2019, 120.

44 Τριανταφύλλου 2008, 57.

45 Τριανταφύλλου 2008, 57.

46 Μογλενίδης 2013, 71. Μογλενίδης 2015, 307.

47 Τριανταφύλλου 2006, 58.

48 Μαμασούλα 2007, 384.

49 Καντιώτης 1998, 77-78.

50 Μαμασούλα 2007, 14. Ουτσίου 2009, 53. Τριανταφύλλου 2003, 32. Μον. Μωϋσής Αγορείτης 2012, 291. Παπάζογλου 2012, 103.

51 Σωτηρίου 2008, 46.

52 Παπάζογλου 2012, 104. Ουτσίου 2009, 61-64.

53 Ουτσίου 2009, 72.

54 Ουτσίου 2009, 72.

55 Ουτσίου 2009, 72.

56 Ουτσίου 2009, 79.

57 Ουτσίου 2009, 72.

58 Μογλενίδης 2019, 35-125.

59 Παπάζογλου 2012, 104. Ουτσίου 2009, 61-64.

60 Ουτσίου 2009, 73 και 79-84.

61 Ουτσίου 2009, 80. Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, ό.π., σ. 102.

62 Ουτσίου 2009, 80.

Έπειτα, έφθασε στην **Μοσχόπολη**.⁶³ Ο Άγιος βρήκε τον εν λόγω οικισμό, σχεδόν, κατεστραμένο. Έπειτα, πέρασε από τον οικισμό **Δελβίνο**.⁶⁴ Στο συγκεκριμένο χωρίο ίδρυσε Σχολείο. Ωστόσο, ο Κοσμάς πέρασε και από την **Χειμάρρα**.⁶⁵ Εκεί ανέφερε την εξής Προφητεία: «Τό ποθούμενον θά γίνη στήν Τρίτη γενεά. Θά τό ιδούν τά εγγόνια σας».⁶⁶ Προέβη στη συντήρηση των σχολείων της περιοχής μέσα απο τα εισοδήματα των Ιερών Μονών και των Εκκλησιών. Επιπλέον, ο Άγιος διήλθε από το **Αργυρόκαστρο**.⁶⁷ Στα βυρσοδεψεία των αδελφών Φείδη πραγματοποίησε το ελληνορθόδοξό του κήρυγμα, το οποίο και παρακολούθησε ένα μεγάλο και εκλεκτό ακροατήριο, το οποίο αποτελούνταν από Έλληνες και Οθωμανούς.

Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός ήτο εξήντα τριών ετών.⁶⁸ Κατά τα έτη 1777 έως 1779,⁶⁹ εντοπίζουμε την τέταρτη και τελευταία εικοσάχρονη⁷⁰ «Ιεραποστολική Περιοδεία», του «Τσομπάν Παπά»⁷¹ (Μεγάλος Αφέντης -Ποιμένας),⁷² όπως είχαν ονομάσει, στην Αλβανική γλώσσα, τον Έλληνα Προφήτη.⁷³ Κατά το έτος 1777, μετά την κανονική άδεια και την πολύτιμη ευλογία του Οικουμενικού Πατριάρχη Σωφρονίου Β',⁷⁴ ο Πατροκοσμάς,⁷⁵ αφού περιηγήθηκε στην Ελληνική Επικράτεια, κατέφθασε στην περιοχή της **Βορείου Ηπείρου**.⁷⁶ Ο εθνολογικός χαρακτήρας της συγκεκριμένης περιοχής είχε μεταβληθεί λόγω των εξισλαμισμών. Εκεί, τον Ιούλιο του έτους 1777, διήλθε από διάφορες πόλεις και οικισμούς, όπως τους **Αγίους Σαράντα**.⁷⁷ Εκεί, τους άφησε, κατά την παραμονή του, την εξής σημαντική Προφητεία: «Θά μαζωχτεί τό χιλιάρμενο στό Σκάλωμα (Άγιοι Σαράντα) καί θάρθουν κοκκινογέλεκοι νά πολεμήσουν γιά Σας».⁷⁸ Στη συνέχεια, κατευθύνθηκε στους οικισμούς **Άνω και Κάτω Δρόβιανη**.⁷⁹ Να αναφέρουμε, ότι προέβη και στη σύσταση ειδικής κοινής επιτροπής για την απο κοινού συνένωση των κοινοτήτων και των σχολείων.⁸⁰ Να υπομνηματίσουμε, ότι «Στην Κάτω Δρόβιανη διόρισε δάσκαλο τον πάπα-Ζήση».⁸¹

Έπειτα, κατέβηκε στον ελληνικό οικισμό **Δίβρη**⁸² της νότιας Αλβανίας. Εκεί, «στη Σταυροπηγιακή και Πατριαρχική Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου της Δίβρης (Αβαρίτσας ή Στύλου) σύστησε Ανώτερη Σχολή της Αρχαίας Διαλέκτου και Επιστημών»,⁸³

63 Ουτσίου 2009, 80. Μαμασούλα 2007, 386.

64 Μαμασούλα 2007, 386. Ουτσίου 2009, 80.

65 Παπάζογλου 2012, 113.

66 Ουτσίου 2009, 82.

67 Ουτσίου 2009, 82.

68 Παπάζογλου 2012, 113.

69 Παπάζογλου 2012, 113.

70 Μητρ. Τρίκκης και Σταγών Διονύσιος 1966, 22.

71 Παπάζογλου 2012, 116.

72 Μιχαλόπουλος 2011, 64.

73 Σταυρόπουλος 1983, 1-32. Χολέβας 2010, 141. Τρίτος 1994. Σταφυλλάς 1973, 22. Τρίτος 1993, 5. Τρίτος 2011, 91. Τρίτος 1994, 1-48. Σταμούλης 1968, 1-94.

74 Παπάζογλου 2012, 106. Μαμασούλα 2011, 29.

75 Μητρ. Τρίκκης και Σταγών Διονύσιος 1966, 1-32.

76 Σαρδελής 1988, 507. Μαμασούλα 2007, 386. Ουτσίου 2009, 138-148.

77 Ουτσίου 2009, 113. Μαμασούλα 2007, 386. Ουτσίου 2009, 138.

78 Ουτσίου 2009, 138.

79 Μαμασούλα 2007, 386. Μαμασούλα 2016, 87. Ουτσίου 2009, 138-139.

80 Ουτσίου 2009, 138.

81 Ουτσίου 2009, 138.

82 Ουτσίου 2009, 139.

83 Μαμασούλα 2007, 485.

με σκοπό τη συγκρότηση στελεχών που θα συνέχιζαν τη διδασκαλία του και θα χρησίμευαν ως δάσκαλοι και παπάδες». ⁸⁴ Η διέλευσή του Κοσμά μνημονεύεται και από τον οικισμό **Βουλιάρατες**. ⁸⁵ Εκεί, ο Άγιος κήρυξε. Επιπλέον, φεύγοντας τους άφησε και μια Προφητεία, η οποία ανέφερε επιλέξει: «Θά δήτε στόν κάμπο αμάξι χωρίς άλογα νά τρέχη γρηγορότερα από τόν λαγό». ⁸⁶ Διήλθε και από τον οικισμό **Δελβίνο**. ⁸⁷ Τον ειρηνένο οικισμό επισκέφτηκε δύο φορές. Η τελευταία ήτο τον Αύγουστο του έτους 1779, λίγο πριν τον μαρτυρικό του θάνατο στις 24 Αυγούστου του 1779. ⁸⁸

Ο Άγιος Κοσμάς πέρασε από τον οικισμό **Χειμάρα**. ⁸⁹ Εκεί, κατά το προηγούμενο πέρασμά του, είχε συστήσει σχολείο. Η διέλευσή του μνημονεύεται και από τον **Αυλώνα**. ⁹⁰ Κηρύττει τον λόγο του Θεού στις διψασμένες ψυχές των ανθρώπων της γύρω περιοχής. Στη συνέχεια, ο Πατροκοσμάς, στις 22 Αυγούστου του έτους 1777, ημέρα Τρίτη, κατέφθασε στο **Μπεράτι (Βελέγραδα)**. ⁹¹ Η περί ου ο λόγος Κωμόπολη υπήρξε και η έδρα του Κούρτ Πασά. Η Κωμόπολη κατοικούνταν από συμπαγείς πλυθυσμούς, που αποτελούνταν απο Έλληνες, Εβραίους, Αρβανίτες, Οθωμανούς και Τσιγγάνους.

Να υπομνηματίσουμε, ότι «Στην περιοχή επικρατούσε αμάθεια, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι να μαθαίνουν πότε πλησιάζει το Πάσχα από τα κόκκινα αυγά που έβλεπαν στην αγορά του Μπερατίου κατά τη Μεγάλη Πέμπτη». ⁹² Έπειτα, διήλθε από το **Τεπελένι**. ⁹³ Στη συνέχεια, ο Άγιος, πέρασε από τα **Τίρανα**, ⁹⁴ πραγματοποιώντας το εθνικοθρησκευτικό κήρυγμά του. Επιπλέον, βρίσκουμε την διέλευση του Κοσμά από τον οικισμό **Καράγια ή Καβάγια**. ⁹⁵ Πρόκειται για μια πόλη, η οποία βρίσκεται πολύ κοντά στα παράλια της Αδριατικής. Παρουσία των Ελλήνων και των Οθωμανών, πραγματοποίησε την ελληνοορθόδοξη διδασκαλία του. Να αναφέρουμε, ότι «Ιδιαίτερα οι Τούρκοι πίστευαν πολύ στις θεραπευτικές ικανότητες του Αγίου, γι' αυτό μόλις ένας Τούρκος της πόλης θεραπεύτηκε έκανε μεγάλες ελεημοσύνες». ⁹⁶ Εν κατακλείδι, ο Πατροκοσμάς, το φθινόπωρο του 1777, καταφθάνει στο **Δυρράχιο**. ⁹⁷ Τέλος, επισκέφτηκε τον οικισμό **Κρόγια** ⁹⁸ (**Κρόϊα**). ⁹⁹ Εκεί, πραγματοποίησε το εθνικοθρησκευτικό του κήρυγμα.

Στις αρχές, δέ, του έτους 1778, ακολουθώντας την παλαιά Εγνατία οδό, επισκέφτηκε τους οικισμούς, οι οποίοι βρίσκονται γύρω από την λίμνη της περιοχής της **Αχρίδος**. ¹⁰⁰ Εκεί, δίδαξε και δημιούργησε σχολείο. Σήμερα, υπάρχει και «ο δρόμος όπου περπάτησε ο Άγιος Κοσμάς από την Αχρίδα για το Μοναστήρι του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στη Δίβρη». ¹⁰¹

84 Ουτσίου 2009, 139. Μαμασούλα 2007, 386. Μαμασούλα 2016, 87.

85 Ουτσίου 2009, 139.

86 Ουτσίου 2009, 139.

87 Μαμασούλα 2007, 386.

88 Μογλενίδης 2014, b, 1-18.

89 Παπάζογλου 2012, 113.

90 Παπάζογλου 2012, 113. Μαμασούλα 2016, 88.

91 Παπάζογλου 2016, 113. Μαμασούλα 2016, 88-90.

92 Ουτσίου 2009, 143.

93 Παπάζογλου 2012, 113. Μαμασούλα 2016, 88.

94 Παπάζογλου 2012, 113. Μαμασούλα 2016, 88.

95 Ουτσίου 2009, 147.

96 Νικόδ. Αγορείτης 1961, 204. Ουτσίου 2009, 147.

97 Παπάζογλου 2012, 113. Μαμασούλα 2016, 88.

98 Στ. Ουτσίου, *Οι περιοδείες του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού*, ό.π., σ. 148.

99 Μαμασούλα 2007, 386. Μαμασούλα 2016, 88.

100 Τσακιρίδης 2011, 45. Ουτσίου 2009, 148. Παπάζογλου 2012, 113.

101 Μαμασούλα 2007, 303.

Επιπλέον, ο Πατροκοσμάς διήλθε και από την **Δίβρη**¹⁰² (**Ντέμπαρ**). Η πόλη, κατά το παρελθόν, απετέλεσε την έδρα της Ιεράς Επισκοπής Δίβρης. Συγκεκριμένα, στην περίφημη Ιερά Μονή του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου,¹⁰³ προέβη στην ίδρυση της Ανώτατης Σχολής Ελληνικών Γραμμάτων.¹⁰⁴ Εκεί, οι φερέλπιδες νέοι, οι οποίοι φοιτούσαν στην περί ου ο λόγος Σχολή, θα εκπαιδεύονταν, ώστε να διδάξουν σε διάφορα σχολεία που είχε ιδρύσει ο Κοσμάς στα εκεί ορεινά χωριά.

Στη συνέχεια, η διέλευσή του μνημονεύεται από τον οικισμό **Σελτσι**.¹⁰⁵ Εκεί, πραγματοποίησε το αφυπνιστικό του κήρυγμα, αλλά και και θαυματούργησε. Έπειτα, πέρασε και από την **Στρούγγα**.¹⁰⁶ Στη συνέχεια διήλθε και από τον οικισμό **Ρέσνα**.¹⁰⁷ Ωστόσο, επισκέφτηκε και τον οικισμό του **Πογδάρες ή Πογδάρετ ή Πόγραδετς**.¹⁰⁸ Τέλος, διήλθε από την περιοχή των Βυζαντινών **Βιτωλίων**¹⁰⁹ (σημερινό **Μοναστήρι**).¹¹⁰ Εκεί, δίδαξε, εδημιούργησε σχολείο και έχτισε μικρά ιερά προσκυνητάρια, ώστε να ενισχύσει το χριστεπώνυμο πλήρωμα. Να υπομνηματίσουμε, ότι στους εν λόγω σημαντικούς τόπους περιόδευσε δύο φορές. Το πρώτο πέρασμα του πραγματοποιήθηκε κατά το έτος 1767.¹¹¹ Στη δεύτερη, δέ, διέλευση του βρίσκουμε τον φλογερό Πατροκοσμά να επισκέπτεται την περιοχή και κατά το έτος 1778. Στα μέρη αυτά δεν παρέλειψε να δημιουργήσει διάφορα κοινά ελληνικά σχολεία.¹¹² Εν κατακλείδι, κατέφθασε στην **Ήπειρο**.¹¹³ Τέλος, πέρασε και από την Μακεδονία.¹¹⁴

Η απαγόρευση της βλαχικής γλώσσας και η παρότρυνση για την ομιλία της ελληνικής γλώσσας

Ο Διδάσκαλος του Γένους Πατροκοσμάς,¹¹⁵ «καταπολέμησε την κατ' εξοχήν αλλογλωσίαν. Επιπλέον, είχε να αντιμετωπίσει και τη διγλωσία των αλβανόφωνων, των βλαχόφωνων και των σλαβόφωνων. Άλλωστε, η γλώσσα αποτελούσε τον ισχυρότερο κυματοθραύστη κατά των διαφόρων εξισλαμισμών. Ο Άγιος επιθυμούσε οι αγρότες να εγκαταλείψουν το ομιλούμενο ιδίωμα, που άκουγε στο όνομα αρβανίτικα, και να ομιλούν την ελληνική γλώσσα. Στις διάφορες ελληνοορθόδοξες ομιλίες του, τις οποίες πραγματοποιούσε στην επαρχία, με το βάρυσήμαντο λόγο και το ασυνήθιστο κύρος, ως εξουσίαν έχων, έλεγε: «Όποιος Χριστιανός, άνδρας ή γυναίκα, υπόσχεται μέσα εις τό σπίτι του νά μήν κουβεντιάζη αρβανίτικα, άς σηκωθή απάνου νά μου τό ειπή καί εγώ θά πάρω όλα του τά αμαρτήματα εις τό λαιμόν μου από τόν καιρόν όπου εγεννήθη έως τώρα καί νά βάλω καί όλους τούς χριστιανούς νά τόν συγχωρέσουνε καί νά λάβη μίαν συγχώρεσιν, όπου, άν έδινε χιλιάδες πουγγιά, δέν τήν εματάβρισκε» (Διδαχή Β' 1, 50β-51).¹¹⁶

102 Μαμασούλα 2007, 303.

103 Μαμασούλα 2007, 303.

104 Μαμασούλα 2007, 303.

105 Ουτσίου 2009, 148. Μαμασούλα 2016, 88.

106 Ουτσίου 2009, 148. Μαμασούλα 2016, 88.

107 Ουτσίου 2009, 148. Μαμασούλα 2016, 88.

108 Ουτσίου 2009, 148. Μαμασούλα 2016, 88.

109 Μαμασούλα 2007, 303. Παπάζογλου 2012, 104.

110 Παπάζογλου 2012, 104 και 113.

111 Τρίτος 2009, 12. Παπάζογλου 2012, 104. Τριανταφύλλου 2003, 33.

112 Βακαλόπουλος 1994, 80.

113 Παπάζογλου 2012, 104. Ουτσίου 2009, 61-64. Μαμασούλα 2016, 58-84.

114 Μογλενίδης 2019, 35-125.

115 Βασιλόπουλος 1995, 1955. Καλλιακμάνης 2007, 325-336. Ακανθοπούλου 2009, 9-229. Μογλενίδης 2014, α, 1-20.

116 Μιχαλόπουλος 2011, 47. Μαμασούλα 2004, 516. Μαμασούλα 2011, 57. Χατζηγεφραϊμίδης 2010, 102-103. Μαϊδώνης 1998. Τσίγκος 2015, 252. Καμαρούδης 2010, 138.

Η αξιολόγηση του θεάρεστου και πολυσχιδούς έργου του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού

Το αξιέπαινο και εξίσου σημαντικό έργο του προτύπου του νεοελληνικού ήθους, Αγίου Κοσμά του Αιτωλού,¹¹⁷ δια του εθνικοθρησκευτικού κηρύγματος, δύναται να συνοψιστεί, στα παρακάτω σημεία. Ο Άγιος συνετέλεσε τα μέγιστα, ώστε να απομακρυνθούν 1.500 χριστιανές γυναίκες, οι οποίες υπηρετούσαν ως παραμάνες (βάγιες), από τα παλάτια των Πασάδων, των Αγάδων και των Μπέηδων. Στη συνέχεια, μέσα απο το θερμό κήρυγμά του συνεργάστηκε με τους πλουσίους ομογενείς της Κωνσταντινούπολης, των Ιωαννίνων και άλλων πόλεων, ώστε παρέχοντας οικονομική στήριξη, να μεσολαβήσουν, για να κατασκευασθούν 4.000 κολυμβήθρες. Αυτές, θα διαμοιραζόταν σε διάφορους οικισμούς, για να βαπτίζονται τα παιδιά των υπόδουλων. Με αυτόν τον τρόπο, οι νεανίες θα εμβολιάζονταν με την ελληνοορθόδοξη παράδοση.

Έπειτα, επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα απροστάτευτα παιδιά. Έτσι, ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για την υιοθέτηση ορφανών παιδιών, από χριστιανικές πλούσιες οικογένειες. Εξάλλου, με αυτόν τον ευφυές τρόπο τα παιδιά δε θα μπορούσαν να γίνουν εύκολη λεία στους αλλοπίστους. Οπότε, στην ουσία, θα απέτρεπε, εκ μέρους των αλλοπίστων, έναν μεγάλο κίνδυνο που ακούει στο όνομα παιδομάζωμα. Εν κατακλείδι, χάρις στον Κοσμά, «Ιδρύθησαν εις τās περιοχάς όπου εδίδαξε διακόσια τεσσαράκοντα επτά σχολεία. (Μέχρι δέ του 1821, οπότε εγένετο η μεγάλη Ελληνική Επανάσταση, είχαν ιδρυθή καθ' όλην τήν τουρκικήν επικράτειαν 600 ελληνικά σχολεία).¹¹⁸ Τέλος, μετέφερε τα παζάρια της Κυριακής την ημέρα του Σαββάτου, ώστε οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί να έχουν τη δυνατότητα, ελεύθερα, να θρησκευούν, να εκκλησιάζονται και να κοινωνούν των αγράντων μυστηρίων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός¹¹⁹ είναι ο απόλυτα, «θρησκευτικός άνθρωπος» και ο «αληθινός ιεραπόστολος».¹²⁰ Το άκρως επίκαιρο και βαθύτερο μήνυμα του πατέρα του νεοελληνικού Έθνους Πατροκοσμά,¹²¹ ήτο το παρακάτω: «Η ενωνόμασθε ή χανόμασθε».¹²² Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός¹²³ ομιλούσε για την ύψιστη ανάγκη του επανευαγγελισμού, του λαού του Θεού. Ο Άγιος,¹²⁴ κάθε ώρα και κάθε στιγμή, έλεγε: «Ψυχή και Χριστός σας χρειάζονται. Αυτά να τα φυλάξετε, να μην τα χάσετε».¹²⁵ Η γραμμή, που ακολουθούσε ο ενσάρκωτης του αυθεντικού ελληνοχριστιανικού ιδεώδους Κοσμάς,¹²⁶ ήτο ενωτική. Το ελληνοορθόδοξο του κήρυγμα να συνέθετε μια ανθοδέσμη, η οποία ευωδίαζε από ενότητα, ομοψυχία, χριστοποίηση και εκκλησιοποίηση (θέωση) της ελληνικής κοινωνίας¹²⁷ και, τελικά, την εν Χριστώ ορθοδοξοποίηση του Έθνους.

117 Π. Γ. Μεταλληνός και Δ. Μεταλληνός 2017.

118 Βοβολίνης 2002, 74.

119 Ντάτσης 1999.

120 Σάκκος 1996, 458-464.

121 Σαμαρά 2015, 1-101.

122 Μεταλληνός 1980, 25.

123 Χιονίδης 1961, 43.

124 Σκιαδάς 1972.

125 Βρέλλης 1980, 16. Κούρκουλας 1971, 74. Μον. Λουκάς Φιλοθεΐτης 2009, 312.

126 Κωνσταντίνος 2015, 83-89.

127 Παπαθεμελής 1999, 40.

Έτσι, το κατεξοχήν επίκαιρο μήνυμα του μονώτατου ασκητικού καλογέρου Αγίου Κοσμά του Αιτωλού¹²⁸ είναι, ότι η ισχυρότερη ασπίδα για την αντιμετώπιση όλων των προκλήσεων που δημιουργούνται, ανά τους αιώνες στο Γένος μας, βρίσκεται στην ανάγκη να αφυπνιστούμε και να κατανοήσουμε, ότι λίγους έχουμε συμμάχους, και θα πρέπει, πρωτίστως, μόνοι μας να πορευθούμε μέσα από τις διάφορες γεωπολιτικές και γεωεκκλησιαστικές εξελίξεις, όχι τόσο ευθείες και δίκαιες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (2010): «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, 230 χρόνια από την Κοίμησή Του (1779-2009), Ανθολόγιο Κειμένων για το βίο και το έργο του Αγίου», Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, εκδόσεις Ιερά Μητρόπολις Αιτωλίας και Ακαρνανίας, Μεσολλόγι.
- Ακανθοπούλου Καλλ., (2009): Η παιδαγωγική επικοινωνία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού μέσα από τις διδαχές του, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη.
- Αυγουστίνου Ευδ., «Επέρασεν ο άγιος Κοσμάς και εδίδαξε τον λαό, (Σύντομο οδοιπορικό του πατρό-Κοσμά στην περιοχή των Γρεβενών», (2015): εκδόσεις Αρχονταρίκη, Αθήνα.
- Βακαλόπουλος Απ., (1994): *Σύγχρονα Εθνολογικά Όρια του Ελληνισμού στα Βαλκάνια. Θεωρητική προσέγγιση και Ιστορική Ερμηνεία της Βαλκανικής Συνύπαρξης*, εκδόσεις Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη.
- Βασιλόπουλος Χ., (1955): *Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός και το έργο του*, Αθήνα.
- Βοβολίνης Κ., (2002): *Η Εκκλησία στον Αγώνα της Ελευθερίας 1453-1953*, εκδόσεις Κέρκυρα, Αθήνα.
- Στ. Ουτσίου, (2009): *Οι περιοδείες του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού*, εκδόσεις «Αδελφών Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη.
- Βρέλλης Γ., (1980): *Κοσμάς ο Αιτωλός, χ.ε., Γιάννινα*.
- Γεδεών Μ., (1996): *Πατριαρχικοί πίνακες, Κωνσταντινούπολις 1885-1890, χ.ε., χ.τ. Διδαχή Δ'.*
- Επ. Αυγουστίνος Καντιώτης, (1998): *Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*, εκδόσεις Σταυρός, Αθήνα.
- Επισκ. Αυγ. Καντιώτης, (2011): *Κοσμάς ο Αιτωλός. «Προφητείες και Διδαχές»*, εκδόσεις Χριστιανική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Επισκ. Αυγ. Καντιώτης, (2013): *Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779)*, εκδόσεις Ο.Ι.Α. Σταυρός, Αθήνα.
- Επισκ. Διον. Φαριανός, Μητρ. Σερβίων και Κοζάνης, (2000): *Εικόνες Έμφυχοι, κηρύγματα αγιολογικά*, εκδόσεις Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα.
- Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου, (2020): *«Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός: Ο Αγιορείτης Φωτιστής του Γένους»*, εκδόσεις Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος.
- Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Ιερός Ναός Αγίου Θεράποντος Κάτω Τούμπας, (2019): *Βίος και Ασματική Ακολουθία των Αγίων Θεράποντος, Θεωνά, Κοσμά του Αιτωλού και Ευφροσύνης*, Θεσσαλονίκη.
- Καλλιακμάνης Π. Βασίλειος, Πρωτ. (2007): *«Άνθρωπος και Κοινωνία στις Διδαχές του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού»*, εκδόσεις Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη.
- Καλκάνης Ε., *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779). Η ζωή – η Διδασκαλία και οι Προφητείες Του*, εκδόσεις Δαμιανός.
- Καμαρούδης Στ., (2010): *«Η γλώσσα του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού (1714-1779)»*, Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας με θέμα: *«Ο λαϊκός αναγεννητής Κοσμάς ο Αιτωλός»*, εκδόσεις Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Φλώρινας.

128 Τρίτος 2012, 75.

- Κονοφάος Χ., (1881): «Ανέκδοτον Χειρόγραφον (Χρονικόν)», ΕΠΦ 1.
- Κούρκουλας Κ., (1971): «*Λεύκωμα Διδασκάλων του Γένους*», Αθήναι.
- Κουτσιαύτης Εμμ., (2004): «Κοσμάς ο Αιτωλός ο Άγιος των σκλάβων», Σιάτιστα.
- Κωνσταντίνος Κήρ., (2015): «Η συμβολή της Αθωνιάδας στην Παιδεία και την αφύπνιση του Γένους (1749-1821), (Μεταπτυχιακή Εργασία), Π.Α.Μ.Α.Κ. Λουκ. 8, 5.
- Μαϊδώνης Χρυσ., Αρχιμ., (1998): *Ψυχή και Χριστός σας χρειάζεται, χ.ε.*, Αρναία Χαλκιδικής.
- Μαμασούλα Μ., (2004): «Παιδεία και Γλώσσα στον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό», (Διδακτορική Διατριβή), Α.Π.Θ.
- Μαμασούλα Μ., (2007): *Οι Δρόμοι του Πατροκοσμά στην Σκλαβωμένη Ρωμοσύνη. Από το Μέγαδένδρο ως το Κολικόντασι*, εκδόσεις Σταμούλης, Αγρίνιο.
- Μαμασούλα Μ., (2011): *Ο Άγιος των Ελληνικών Σχολείων Κοσμάς ο Αιτωλός*, έκδ. Ενωμένη Ρωμοσύνη, Θεσσαλονίκη 2011.
- Μαμασούλα Μ., (2016): *Ο Εθναπόστολος Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*, εκδόσεις Ενωμένη Ρωμοσύνη, Θεσσαλονίκη.
- Μεταλληνός Π. Γ. και Μεταλληνός Δ., (2017): *Εθναρχία. Ο υπόδουλος Ελληνισμός την περίοδο της Οθωμανοκρατίας*, εκδόσεις Αράκυνθος, Αθήνα.
- Μεταλληνός Π. Γ., (1980): *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*, Αθήναι.
- Μητρ. Αιτωλίας και Ακαρνανίας κ. Κοσμάς, (2014): «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Ο Απόστολος του Ελληνικού Γένους», εκδόσεις Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα.
- Μητρ. Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης Ανδρέας, (2005): *Ο Ιερός Προσκυνηματικός Ναός Αγίου Κοσμά του Αιτωλού στην Κόνιτσα*, εκδόσεις Ιερά Μητρόπολις Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης, Κόνιτσα.
- Μητρ. Τρίκκης και Σταγών Διουνύσιος, (1966): *Ο Ιερομάρτυρας Κοσμάς ο Αιτωλός, χ.ε.*, Τρίκαλα.
- Μιχαλόπουλος Φ., (2011): *Κοσμάς ο Αιτωλός*, εκδόσεις Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήναι.
- Μογλενίδης Ηλ., (2011): «Η Ανατροφή των παιδιών κατά τον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό», *Σαλπιγξ Ορθοδοξίας*. Φλώρινα.
- Μογλενίδης Ηλ., (2013): «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Χρόνια 300 από την γέννησή Του (1714-2014). Η διέλευσή Του από την Θράκη», *Επί των Ποταμών. Διδυμότειχο*.
- Μογλενίδης Ηλ., (2014): α, «Η συμβολή των διαπροσωπικών σχέσεων στην αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας. Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός», (Φροντιστηριακή Εργασία), Π.Ν.Π.Κ.
- Μογλενίδης Ηλ., (2014): β, «Το μαρτύριο του Πατροκοσμά στην Τουρκοκρατία», (Φροντιστηριακή Εργασία), Π.Ν.Π.Κ., 2014.
- Μογλενίδης Ηλ., (2015): «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Χρόνια 300 από την γέννησή Του (1714-2014). Η διέλευσή Του από τη Θράκη», εκδόσεις Αρχονταρίκη, Αθήνα.
- Μογλενίδης Ηλ., (2018): «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός: «Η συμβολή των διαπροσωπικών σχέσεων στην αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας», *Πεμπτούσια*, http://www.pemptousia.gr/vivliothiki/moglenidis_book/mobile/index.html (Ημ. ανάκτησης: 24 Αυγούστου 2018).
- Μογλενίδης Ηλ., (2019) «Διαβάς εις Μακεδονίαν βοήθησον ημίν». Η ιερά αποδημία, επί Ερπωπαϊκού εδάφους του Εθναποστόλου και Εθνοιερομάρτυρος Αγίου Κοσμά του Αιτωλού», εκδόσεις Ιερά Μονή Αγίου Κοσμά του Αιτωλού Αρναίας, Αρναία.
- Μολοσσός Β. Ζ., (1904): *Λεξικόν των Αγίων Απάντων της Ορθοδόξου Εκκλησίας, χ.ε.*, Αθήναι.
- Μον. Λουκάς Φιλοθεΐτης, (2009): *Άγιον Όρος, Οικουμενισμός και Κόσμος*, εκδόσεις Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη.
- Μον. Μαξ. Ιβηρίτης, (2007): «Ο Άγιος Κοσμάς, προσφορά του Αγίου Όρους εις το Έθνος», *Φωτεινή Γραμμή*.

- Μον. Μωϋσής Αγιορείτης, (2012): *Εόρτια Γράμματα απο το Άγιον Όρος*, εκδόσεις Ιερά Μητρόπολις Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως, Νεάπολη.
- Μύρου Αυγ., Αρχιμ., (2019) «Η συμβολή του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού στην διατήρηση της Ελληνικότητας της Μακεδονίας», εκδόσεις Ιερά Μονή Αγίου Κοσμά του Αιτωλού Αρναίας, Αρναία.
- Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας, (2009): εκδόσεις Ίνδικτος, Αθήναι.
- Νικόδ. Αγιορείτης, (1961): *Νέον Μαρτυρολόγιον*, έκδ. Τρίτη, εκδόσεις Αστήρ, Αθήναι.
- Ντάτσης Ευ., (1999): *Πολιτισμική ηγεμονία και λαϊκός πολιτισμός: Ο «ετεροχρονισμένος» διάλογος του Ιερομονάχου Κοσμά και του αγωνιστή Μακρυγιάννη*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Ξανθοπούλου – Κυριάκου Άρτ., (1984): *Ο Κοσμάς ο Αιτωλός και οι Βενετοί (1777-1779)*, εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη.
- (2008): *Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός ο πατροκοσμάς της Ρωμοσύνης*, εκδόσεις Μικρά Ζύμη, Θέρμον Αιτωλίας.
- Ουτσίου Στ., (2009): *Οι περιοδείες του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού*, εκδόσεις Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη.
- Παλλής Π., (1988): *Κοσμάς ο Αιτωλός, ο Άγιος της Εκκλησίας*, εκδόσεις Ιερά Μητρόπολις Δρυϊνουπόλεως – Πωγωνιανής και Κονίτσης, Αθήναι.
- Παπάζογλου Κ., (2012): *Κοσμάς ο Αιτωλός. Ο Άγιος της Παιδείας*, Αρναία Χαλκιδικής.
- Παπαθεμελής Στ., (1999): «Η κοινωνική διάσταση των διδαχών του Κοσμά Αιτωλού», εκδόσεις Παρουσία, Θεσσαλονίκη.
- Παπανικολάου Γ., (2014): *Βιογραφικό Χρονολόγιο Εικονογραφημένο Αγίου Κοσμά του Αιτωλού*, εκδόσεις Καϊτατζής, Θέρμο.
- Πάσχος Π., (1985): *Κοσμάς ο Αιτωλός*, εκδόσεις Ακρίτας, Αθήναι.
- Σάκκος Στ., (1996): *Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Ο Απόστολος του σκλαβωμένου γένους*, εκδόσεις Ο.Χ.Α. Απολύτρωσις, Θεσσαλονίκη.
- Σαμαρά Σωτ., (2015): «Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός στα Σχολικά Εγχειρίδια της Ιστορίας των Νεότερων Χρόνων», (Μεταπτυχιακή Εργασία), Α.Π.Θ.
- Σαρδελής Κ., (1968): *Κοσμά Αιτωλού αναλυτική βιβλιογραφία 1765-1967*, εκδόσεις Ελληνικό Βιβλίο, Αθήνα.
- Σαρδελής Κ., (2000): *Το συναξάρι του Γένους*, εκδόσεις Αρμός, Αθήνα.
- Σαρδελής Κ., (1974): *Ο Άγιος των Σκλάβων Κοσμάς ο Αιτωλός*, έκδ. Εστία, Αθήνα.
- Σαρδελής Κ., (1970): «Ο Πατροκοσμάς ο Αιτωλός και η Μακεδονία», *ΣΕ*, 17.
- Σαρδελής Κ., (1988): «Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός και η Β. Ήπειρος», Αθήναι.
- Σκιαδάς Ν., (1972): *Ο Κοσμάς ο Αιτωλός και η εποχή του στην εργασία του Μάρκου Γκιόλια*, Αθήνα.
- Σταματόπουλος Θ., (2018): «Οι σχέσεις του Υπόδουλου Ελληνικού Γένους με την Ορθόδοξη Εκκλησία την περίοδο της Οθωμανοκρατίας», (Μεταπτυχιακή Εργασία), Ε.Α.Π.
- Σταμούλης Θ., (1968): *Ένας σύγχρονος Προφήτης Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779)*, εκδόσεις Πάπυρος, Βαλαώρα Ευρυτανίας.
- Σταυρόπουλος Χριστ., (1983): *Πατροκοσμάς ο αποστολικός προφήτης*, εκδόσεις Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα.
- Σταφυλλάς Μ., (1973): *Οι προφητείες και τα θαύματα του Πατροκοσμά, Όλυμπος (Λαρίσης)*, χ.ε., Μάιος-Ιούνιος.
- Συναξάρι Νεομαρτύρων, Βίος του Αγίου Ιερομάρτυρος Κοσμά του Αιτωλού*, εκδόσεις Ορθόδοξος Κυψέλη, έκδ. Γ', χ.τ.
- Συντηλάς Γ., (1979): «Κοσμάς ο Αιτωλός, ο διαφωτιστής του Γένους, Διακόσια Χρόνια από το μαρτυρικό θάνατό του (1779-1979)», ανάπτυπο, εκδόσεις Θεσσαλική Εστία, Αθήνα.

Σωτηρίου Στ., (2008): «*Πατροκοσμάς, ποτέ την Κυριακή*», εκδόσεις Ψηφίδα, Θεσσαλονίκη.

(2008): «*Το Άγιον Όρος και η Παιδεία του Γένους μας*», εκδόσεις Ιερά Κοινότητας Αγίου Όρους, έκδ. Σούπερ Μάρκετ Δούκας, Αθήνα.

Τριανταφύλλου Κ., (2003): *Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός 1714-1779*, εκδόσεις Μικρά Ζύμη, Θέρμον Αιτωλίας.

Τριανταφύλλου Κ., (2006): *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός 1714-1779*, εκδόσεις Μικρά Ζύμη, Θέρμον Αιτωλίας.

Τριανταφύλλου Κ., (2008): *Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός ο πατροΚοσμάς της Ρωμοσύνης*, εκδόσεις Μικρά Ζύμη, Θέρμον Αιτωλίας.

Τρίτος Μ., (1993): «*Ομιλία για τον Πατρο-Κοσμά τον Αιτωλό*», ανάπτυπο, έκδ. Συλλόγου Θερμίων Αθήνας «*Θέρμιος Απόλλων*», χ.ε., Αθήνα.

Τρίτος Μ., (1994): *Ο Κοσμάς ο Αιτωλός ο επαληθευόμενος Προφήτης*, εκδόσεις Θεοδωρίδης, Γιάννενα.

Τρίτος Μ., (1994) *Εκπληρωμένες Προφητείες Κοσμά του Αιτωλού*, εκδόσεις Θεοδωρίδης, Ιωάννινα.

Τρίτος Μ., (2009): *Κοσμάς ο Αιτωλός. Φωτιστής του Γένους - Προφήτης*, εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα.

Τρίτος Μ., (2011): *Κοσμάς ο Αιτωλός. «Ο φωτιστής του Γένους, ο προφήτης»*, εκδόσεις Αρχιερατική Περιφέρεια Αλεξάνδρεια, Αλεξάνδρεια.

Τρίτος Μ., (2012): «*Ο Ιερομάρτυς και Ισαπόστολος Κοσμάς ο Αιτωλός στην υμνογραφία της Εκκλησίας*», *ΔυτικοΜακεδονικόν Ημερολόγιον*.

Τσακίριδης Λ., (2011): *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός και οι προφητείες του*, εκδόσεις Τέρτιος, Κατερίνη.

Τσίγκος Β., (2015): «*Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός και η ταυτότητα του Γένους μας*», εκδόσεις Αρχονταρίκη, Αθήνα.

Χαλκίτης Ιω., (2002): *Η χρήση της Καινής Διαθήκης εις τας επιστολάς του Αγίου Ισιδώρου του Πηλουσιώτου*, εκδόσεις Δήμος Καλυμνίων, Θεσσαλονίκη.

Χατζηφραϊμίδης Ειρ., Αρχιμ., (2010): «*Ο ραγιάς όπως τον «πόνεσε» ο πατρο-Κοσμάς*», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Φλώρινας, Φλώρινα.

Χιονίδης Γ., (1961): *Σύντομη Ιστορία του Χριστιανισμού στην Περιοχή της Βέροιας*, εκδόσεις Αδελφότητα ΠΕΛΕΚΑΝ, Βέροια.

Χολέβας Κ., (2010): «*Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός ως πνευματικός πατέρας της επανάστασης*», *Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, 230 χρόνια από την κοίμησή του (1779-2009)*, εκδόσεις Ιερά Μητρόπολις Αιτωλίας και Ακαρνανίας, Αγρίνιο.

Χρήστου Π., (2003): *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, εκδόσεις Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2003.

“THE TOPICAL MESSAGE OF SAINT KOSMAS OF AITOLY FOR THE GEOPOLITICAL AND GEOEKKLISIASTIKAL DEVELOPMENTS IN THE PENINSULA OF AIMOY”

Summary:

Isapostle Saint Kosmas Aitolos constitutes an important and brilliant, yet simultaneously intellectual personality of Greek Orthodoxy. The historical moment in which Kosmas was born and achieved great things was both difficult and eventful. New witness Father Kosmas had to face the difficult wave of Islamizations. Many Greek thralls changed their religion and veered from Orthodoxy to Islam on a daily basis. The Edifier Kosmas, after his general studies at Athoniada Faculty and his solitary state in the Holy Philotheou Monastery of the Mount Athos, was prepared suitably and took on the important decision of the blessed work of the reannunciation of the population of God. After the regular authorisation and the benediction of each Ecumenical Patriarch, he carried out missionary tours in the Peninsula of Aimos. Excitenation Saint did not drop the national and religious preaching nor the foundation of schools. Moreover, he prohibited the crude language and he recommended speaking the Greek language to the residents of various settlements. The work of Christ the Worshipper Father Kosma was unifying, after he removed Greek women from the palaces of Pashas. He protected the Christians from Islamizations and exomoseis. He recommended buying many whitewashes to the Greeks who were wealthy, so that the children of Greek slaves could be baptized. He showed interest and love towards the orphan children of Christian families. He founded schools in all of the Greek territories. He strived for free adoration, moving the bargains of Sunday to the day of Saturday. The topical message of Saint Kosmas of Aitoloy for the geopolitical and geo-ecclesiastical developments in the Peninsula of Aimoy is “Soul and Christ”. He awakened and united people in difficult daily situations.

Keywords:

Kosmas Aitolos,
Greek Nation,
Greek language,
slaves,
islamizations,
religion change,
Orthodoxy,
Islam,
missionary tours,
national religious preaching,
schools,
profane language,
bargains,
free adoration.